

O'ZBEKISTONDA QURILISH MATERIALLARI SANOATINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA ISHLAB CHIQARISH SALOHİYATINING TAHLILI

Avlayarova Jayrona Keldiyarovna

"Sanoat Energetika Guruhi" MChJ qo'shma korxonasi

Narxlash va shartnoma munosabatlari bo'limi

bosh mutaxassisi, Email: jayronaavlayarova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida 2021-2026-yillarda O'zbekiston qurilish materiallari sanoatining rivojlanish tendensiyalari va ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish darajasi tahlil qilingan. Sement ishlab chiqarishining qurilish ishlari hajmiga nisbatan elastiklik koeffitsienti, quvvatlardan foydalanish koeffitsienti va foydalanilmayotgan salohiyat zaxirasi hisoblangan. 2024-2025-yillardagi jadal o'sish asosan yangi quvvatlar va importni almashtirish hisobiga yuz bergani, 2026-yilda esa ishlab chiqarish ichki talab chegarasiga yaqinlashgani ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: qurilish materiallari sanoati, rivojlanish tendensiyalari, ishlab chiqarish salohiyati, quvvatlardan foydalanish koeffitsienti, elastiklik, sement.

Аннотация. На основе данных Национального комитета по статистике проанализированы тенденции развития промышленности строительных материалов Узбекистана в 2021-2026 гг. и уровень использования её производственного потенциала. Рассчитаны коэффициент эластичности производства цемента по объёму строительных работ, коэффициент использования мощностей и резерв неиспользуемого потенциала. Показано, что быстрый рост 2024-2025 гг. обеспечен главным образом вводом новых мощностей и

импортозамещением, а в 2026 г. производство приблизилось к пределу внутреннего спроса.

Ключевые слова: промышленность строительных материалов, тенденции развития, производственный потенциал, коэффициент использования мощностей, эластичность, цемент.

Abstract. Based on data from the National Statistics Committee, the article analyses development trends in Uzbekistan's construction materials industry in 2021-2026 and the extent to which its production capacity is used. The elasticity of cement output with respect to construction volume, the capacity utilisation rate and the reserve of unused capacity are calculated. The rapid growth of 2024-2025 was driven mainly by new capacity and import substitution, while in 2026 output approached the limit of domestic demand.

Keywords: construction materials industry, development trends, production capacity, capacity utilisation rate, elasticity, cement.

KIRISH. Qurilish materiallari sanoati qurilish tarmog'ini asosiy xomashyo va buyumlar bilan ta'minlaydi va uy-joy, infratuzilma obyektlarini qurish dasturlarining bajarilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. «O'zbekiston - 2030» strategiyasida sanoatni jadal rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan [6]. Prezidentning 2025-yil 1-dekabrdagi PQ-365-son qarorida tarmoqda ishlab chiqarish hajmini 62 trln so'mga, eksportni 1,5 mlrd AQSh dollariga yetkazish hamda davlat mablag'lari hisobidan quriladigan obyektlarda mahalliy qurilish materiallari ulushini kamida 80 foizga yetkazish vazifalari qo'yilgan [7].

So'nggi yillarda portlandsement ishlab chiqarish 2021-yildagi 11,8 mln tonnadan 2025-yilda 20,2 mln tonnaga yetdi [8]. Ayni paytda sement zavodlarining yillik quvvati 40,5 mln tonnani tashkil etib [11], uning yarmiga yaqini foydalanilmay qolmoqda; tarmoqda mehnat unumdorligi OECD

mamlakatlariga nisbatan 3,2 baravar past ekani ham qayd etilgan [14]. 2026-yilning yanvar-avgust oylarida esa sement ishlab chiqarish atigi 2,2 foizga oshdi [8]. Bu holat tarmoq rivojini ishlab chiqarish hajmi bilan birga quvvatlardan foydalanish samaradorligi orqali ham baholashni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi qurilish materiallari sanoatining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish darajasini baholash va uni oshirish yo'nalishlarini asoslashdan iborat. Ilmiy yangilik sifatida o'sish manbalarini elastiklik asosida ajratish usuli va 2030-yilgacha quvvatlardan foydalanish ssenariylari taklif etilgan.

ADABIYOTLAR SHARHI. A. Xirshman boshqa tarmoqlar bilan bog'liqligi kuchli bo'lgan tarmoqlar iqtisodiyotning umumiy rivojini rag'batlantirishini asoslagan [1]. Qurilish materiallari sanoati qurilish bilan aynan shunday bog'langan: unga bo'lgan talab qurilish faolligidan kelib chiqadi. Ishlab chiqarish salohiyatini o'lchash masalasi L. Kleyn va V. Long tomonidan quvvatlardan foydalanish darajasini aniqlash usullari bilan bog'liq holda tadqiq etilgan [2], E. Berndt va K. Morrison esa texnik quvvatdan farqli ravishda iqtisodiy quvvat tushunchasini taklif etgan [3]. Ch. Sayverson tayyor beton misolida tashish xarajatlari yuqori bo'lgan mahsulotlar bozori hududiy jihatdan chegaralanishini aniqlagan [4]. S. Rayan AQSh sement sanoatida yangi quvvatlarni barpo etish katta qaytarilmas xarajatlar bilan bog'liq bo'lib, bozor tuzilmasiga uzoq muddat ta'sir ko'rsatishini isbotlagan [5]. Mahalliy tadqiqotlarda S.O. Ibragimov tomonidan respublikada qurilish materiallari sanoatining rivojlanish tendensiyalari [13], ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirishning iqtisodiy mexanizmlari [14], diversifikatsiya darajasini baholash metodikasi [15] hamda ishlab chiqarishni klaster asosida tashkil etish masalalari [16; 17] tadqiq etilgan. Biroq 2024-2025-yillarda ishga tushirilgan quvvatlardan foydalanish darajasini so'nggi statistik

ma'lumotlar asosida baholash hamda tarmoq o'sishini talab va taklif omillariga ajratish masalasi yetarli o'rganilmagan.

METODOLOGIYA. Tadqiqotda dinamik qatorlar tahlili, indeks usuli, elastiklik tahlili va ssenariyli prognozlash usullaridan foydalanilgan. Axborot bazasini Milliy statistika qo'mitasining press-relizlari [8-10], tarmoq quvvatlari va tashqi savdosiga oid materiallar [11; 12] hamda normativ hujjatlar [6; 7] tashkil etadi. Rasmiy statistikada tarmoq «boshqa nometall mineral mahsulotlar ishlab chiqarish» faoliyat turi orqali aks ettiriladi; bu guruhga sement, ohak, gips, shisha, keramika, g'isht, beton va tosh buyumlari kiradi. Real dinamika fizik hajm indeksleri (narxlar o'zgarishi ta'siridan tozalangan o'sish ko'rsatkichlari) va natural ko'rsatkichlar orqali baholandi. O'sish manbalarini ajratish uchun sement ishlab chiqarishining qurilish ishlari hajmiga nisbatan elastiklik koeffitsienti qo'llanildi. U qurilish ishlari 1 foizga oshganda sement ishlab chiqarish necha foizga o'zgarishini ko'rsatadi:

$$E_t = \ln(Q_t / Q_{t-1}) / \ln I_t \quad (1)$$

bu yerda Q_t - t yildagi sement ishlab chiqarish, mln t; I_t - qurilish ishlarining fizik hajm indeksi (koeffitsientda). $E_t > 1$ bo'lsa, o'sish qurilish talabidan tashqari taklif omillari - yangi quvvatlar, importni almashtirish va eksport hisobiga ham ta'minlanadi. Salohiyatdan foydalanish darajasi quvvatlardan foydalanish koeffitsienti va me'yoriy darajagacha bo'lgan zaxira orqali baholandi:

$$K_t = Q_t / M_t; \quad R_t = K^* \cdot M_t - Q_t \quad (2)$$

bu yerda M_t - yillik ishlab chiqarish quvvati, mln t; K^* - quvvatlardan foydalanishning me'yoriy darajasi (shartli ravishda 0,80). 2030-yilgacha bo'lgan ssenariylarda ishlab chiqarish hajmi quyidagicha aniqlandi:

$$Q_T = D_0 \cdot (1 + g)^T + X_T - Z_T \quad (3)$$

bu yerda D_0 - 2025-yildagi ichki iste'mol (ishlab chiqarish – eksport + import);
 g - ichki iste'molning yillik o'sish sur'ati; T - prognoz davri; X_T , Z_T - eksport va
import, mln t.

TAHLIL VA NATIJALAR. Tarmoq va qurilish faoliyatining 2021-
2025-yillardagi asosiy ko'rsatkichlari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

**Qurilish materiallari sanoati va qurilish faoliyatining asosiy
ko'rsatkichlari**

№	Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025
1	Qurilish ishlari hajmi, trln so'm	107,5	130,8	222,9	259,7	313,9
2	Qurilish ishlarining o'sish sur'ati (taqqoslama narxlarda), %	106,8	106,6	107,2	110,0	114,2
3	Nometall mineral mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi, trln so'm	...	22,4	28,0	42,0	...
4	Uning qayta ishlash sanoatidagi ulushi, %	5,5	4,9	5,1	5,6	...
5	Nometall mineral mahsulotlar fizik hajm indeksi, %	108,6	96,5	111,3	118,0	...
6	Portlandsement ishlab chiqarish, mln t	11,8	11,5	12,4	15,4	20,2
7	Sement ishlab chiqarishning o'sish sur'ati, %	...	97,4	107,9	124,0	131,2
8	Elastiklik koeffitsienti (E_t)	...	-0,41	1,09	2,25	2,04

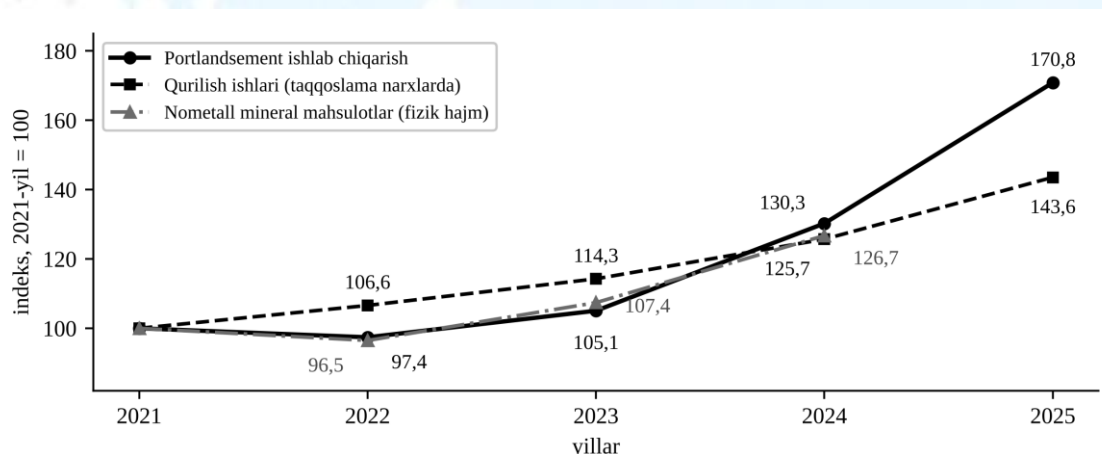
Manba: [8; 9] asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2021-2025-yillarda qurilish ishlarining nominal hajmi 2,9 baravar oshgan
bo'lsa-da, taqqoslama narxlardagi o'sish 43,6 foizni yoki yiliga o'rtacha 9,5
foizni tashkil etgan [9]. Shu davrda sement ishlab chiqarish 1,7 baravar ko'payib,

o'rtacha yillik o'sish sur'ati 14,3 foizga teng bo'lgan. Nometall mineral mahsulotlarning fizik hajmi 2022-2024-yillarda 26,7 foizga oshgan, ularning qayta ishlash sanoatidagi ulushi esa 4,9 foizdan 5,6 foizga ko'tarilgan [8]. Biroq o'sish bir tekis kechmagan (1-rasm). 2022-yilda qurilish ishlari 6,6 foizga oshgani holda sement ishlab chiqarish 2,6 foizga kamaygan ($E = -0,41$), 2023-yilda esa qurilish talabiga mos o'sgan ($E = 1,09$). 2024-2025-yillarda elastiklik koeffitsienti 2,0 dan yuqori bo'lib, sement ishlab chiqarish qurilish ishlariga nisbatan ikki baravardan ortiq tez o'sgan. Bu o'sishning katta qismi yangi zavodlarning ishga tushirilishi, importning qisqarishi va eksportning oshishi hisobiga ta'minlangan: 2025-yilning yanvar-sentabr oylarida sement importi 89 foizga qisqarib, 66,3 ming tonnaga tushgan [11], eksport esa 3,8 baravar oshib, 1,1 mln tonnaga yetgan [10].

1-rasm. Sement, nometall mineral mahsulotlar ishlab chiqarish va qurilish ishlari dinamikasi (2021-yil = 100)

Manba: [8; 9] ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

2-jadval

Sement ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish ko'rsatkichlari

№	Ko'rsatkich	2024	2025	2026*
1	Yillik ishlab chiqarish quvvati (M), mln t	39,8	40,5	40,5

№	Ko'rsatkich	2024	2025	2026*
2	Ishlab chiqarish hajmi (Q), mln t	15,4	20,2	20,6
3	Quvvatlardan foydalanish koeffitsienti (K), %	38,7	49,9	51,0
4	Me'yoriy darajagacha zaxira (R), mln t	16,4	12,2	11,8

Izoh: * 2026-yil yanvar-avgust ma'lumotlari asosida baholangan (2025-yilda yanvar-avgust hajmi yillik hajmning 68,3 foizini tashkil etgan), quvvat 2025-yil darajasida olingan; 2024-yil quvvati 2025-yildagi 0,7 mln t lik o'sish asosida aniqlangan; $K^* = 0,80$. Manba: [8; 11] asosida muallif hisob-kitoblari.

Ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish ko'rsatkichlariga ko'ra (2-jadval), quvvatlardan foydalanish koeffitsienti 2024-yildagi 38,7 foizdan 2025-yilda 49,9 foizga oshgan, biroq umumiy quvvatning qariyb yarmi (20,3 mln t) foydalanilmay qolgan. Faoliyat ko'rsatayotgan 42 ta zavodning o'rtacha quvvati 0,96 mln tonna bo'lgani holda, bitta zavodga to'g'ri keladigan ishlab chiqarish 0,48 mln tonnadan oshmagan [11]. Talabdan oshgan quvvatlar narx raqobatini kuchaytirgan: 2020-2021-yillarda bir tonna sement narxi 65-70 AQSh dollari atrofida bo'lgan bo'lsa, 2025-yil dekabrda 50 dollarga teng bo'lgan [12]. O'rtacha eksport narxi 41 dollar/t ni tashkil etib, eksport to'liq qo'shni mamlakatlarga - Qirg'iziston (45 %), Qozog'iston (29 %) va Afg'onistonga (25 %) yo'naltirilgan [10]. Bu sement bozori tashish xarajatlari sababli hududiy jihatdan chegaralangani haqidagi xulosani [4] tasdiqlaydi.

2026-yilning yanvar-avgust oylarida qurilish ishlari 11,8 foizga oshgani holda sement ishlab chiqarish 2,2 foizga ko'paygan, elastiklik koeffitsienti esa 0,19 gacha pasaygan [8; 9]. Demak, 2024-2025-yillardagi yuqori sur'atlarni ta'minlagan importni almashtirish imkoniyatlari asosan tugagan. Ayni paytda tarmoqdagi korxonalar soni 2026-yilning 8 oyida 8,3 mingtadan 9,2 mingtaga yetib [8], raqobat yanada kuchaygan.

Salohiyatdan foydalanish istiqboli (3) formula asosida uchta ssenariy bo'yicha baholandi (3-jadval): I ssenariy (inertsion) 2026-yildagi sekin o'sishning davom etishini, II ssenariy (bazaviy) ichki iste'molning o'rtacha sur'atda o'sishini, III ssenariy (eksportga yo'naltirilgan) esa eksportning faol rivojlanishini nazarda tutadi.

3-jadval

2030-yilgacha sement ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish
ssenariylari

№	Ko'rsatkich	I ssenariy	II ssenariy	III ssenariy
1	Ichki iste'molning yillik o'sish sur'ati (g), %	3	6	8
2	Ichki iste'mol, mln t	21,9	25,2	27,7
3	Eksport (X), mln t	1,4	2,5	4,0
4	Ishlab chiqarish hajmi (Q), mln t	23,2	27,6	31,6
5	Quvvatlardan foydalanish koeffitsienti (K), %	57,2	68,2	78,0
6	Me'yoriy darajagacha zaxira (R), mln t	9,2	4,8	0,8
7	Sement eksportidan tushum, mln AQSh dollari	58	103	164

Izoh: 2-7-qatorlar 2030-yil uchun; $D_0 = 18,8$ mln t (2025-yil: ishlab chiqarish 20,2 mln t, eksport 1,4 mln t, import 0,1 mln t); $M = 40,5$ mln t; $K^* = 0,80$; eksport narxi 41,1 dollar/t. *Manba: muallif hisob-kitoblari.*

Eng faol III ssenariyda ham 2030-yilda quvvatlardan foydalanish koeffitsienti 78 foizni tashkil etib, me'yoriy darajaga yetmaydi, I ssenariyda esa quvvatlarning 40 foizdan ortig'i foydalanilmay qoladi. Demak, ko'rib chiqilgan ssenariylarda 2030-yilgacha sement bo'yicha qo'shimcha quvvatlarga ehtiyoj yuzaga kelmaydi. III ssenariyda sement eksportidan tushum 164 mln AQSh

dollarini tashkil etadi, bu PQ-365-son qarordagi tarmoq eksporti mo'ljalining atigi 11 foiziga teng [7]. Ishlab chiqarish bo'yicha mo'ljal (62 trln so'm) esa 2024-yil darajasidan (42,0 trln so'm) joriy narxlarda 1,5 baravar yuqori. Bu vazifalarni qo'shilgan qiymati yuqori bo'lgan mahsulotlar - shisha, keramika, quruq qorishmalar va issiqlik izolyatsiyasi materiallarini ko'paytirish orqali hal etish maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Birinchidan, 2021-2025-yillarda sement ishlab chiqarish 1,7 baravar oshgan, tarmoqning qayta ishlash sanoatidagi ulushi 5,6 foizga yetgan. Ikkinchidan, 2024-2025-yillardagi o'sishning katta qismi qurilish talabidan ko'ra yangi quvvatlar, importni almashtirish va eksport hisobiga ta'minlangan; 2026-yilda sement ishlab chiqarish ichki talab chegarasiga yaqinlashgan. Uchinchidan, sement quvvatlarining qariyb yarmi foydalanilmayapti va ssenariylarga ko'ra 2030-yilgacha ham me'yoriy yuklamaga erishilmaydi. Shu asosda quyidagilar taklif etiladi:

- sement bo'yicha yangi investitsiya loyihalarini ko'rib chiqishda quvvatlardan foydalanish koeffitsientini asosiy mezon sifatida qo'llash, imtiyozli moliyalashtirishni qo'shilgan qiymati yuqori mahsulotlarga yo'naltirish;
- statistik hisobotlarda asosiy qurilish materiallari bo'yicha natural ko'rsatkichlar va quvvatlardan foydalanish darajasini muntazam e'lon qilish;
- yaqin eksport bozorlariga yetkazib berish xarajatlarini kamaytirish va Afg'oniston yo'nalishini rivojlantirish;
- hududiy qurilish materiallari klasterlarini tashkil etish [16; 17] va assortiment diversifikatsiyasi darajasini S.O. Ibragimov metodikasi asosida muntazam baholash [15].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hirschman A.O. The Strategy of Economic Development. - New Haven: Yale University Press, 1958.
2. Klein L.R., Long V. Capacity Utilization: Concept, Measurement, and Recent Estimates // Brookings Papers on Economic Activity. - 1973. - No. 3. - P. 743-763.
3. Berndt E.R., Morrison C.J. Capacity Utilization Measures: Underlying Economic Theory and an Alternative Approach // American Economic Review. - 1981. - Vol. 71, No. 2. - P. 48-52.
4. Syverson C. Market Structure and Productivity: A Concrete Example // Journal of Political Economy. - 2004. - Vol. 112, No. 6. - P. 1181-1222.
5. Ryan S.P. The Costs of Environmental Regulation in a Concentrated Industry // Econometrica. - 2012. - Vol. 80, No. 3. - P. 1019-1061.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son «“O'zbekiston - 2030” strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. URL: <https://lex.uz/docs/6600413>
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 1-dekabrdagi PQ-365-son «Qurilish materiallari sanoatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori. URL: <https://lex.uz/docs/7873819>
8. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida sanoat ishlab chiqarishi: 2022-2025-yillar yanvar-dekabr va 2026-yil yanvar-avgust press-revizlari. URL: <https://stat.uz/uz/default/press-revizlar>
9. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida bajarilgan qurilish ishlari: 2025-yil yanvar-dekabr va 2026-yil yanvar-avgust press-revizlari. URL: <https://stat.uz/uz/default/press-revizlar>
10. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Sement eksporti 3,8 barobarga oshgan, Qirg'iziston Respublikasi asosiy xaridor. - 2025-yil 12-

noyabr. URL: <https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/65103-tsement-eksporti-3-8-barobarga-oshgan-ir-iz-respublikasi-asosij-kharidor-4>

11. Импорт цемента в Узбекистан сократился почти на 90% благодаря росту производства // UzDaily.uz. - 2025. - 31 октября. URL: <https://www.uzdaily.uz/ru/import-tsementa-v-uzbekistan-sokratilsia-pochti-na-90-blagodaria-rostu-proizvodstva/>

12. Китайский цементный бум в Узбекистане: как отрасль оказалась на грани кризиса // Anhor.uz. URL: <https://anhor.uz/vzglyad-iznutri/concrete-dossier/>

13. Ibragimov S.O. Respublikamizda qurilish materiallari sanoatini rivojlanish tendensiyalari // Arxitektura, qurilish va dizayn ilmiy-amaliy jurnali. - Toshkent: TAQU, 2023. - № 4.

14. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari sanoatida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirishning iqtisodiy mexanizmlari // Marketing. - 2026. - № 7. - B. 8-15. URL: <https://marketingjournal.uz/index.php/mj/uz/article/view/1818>

15. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari sanoatida diversifikatsiya darajasini baholash metodikasini takomillashtirish // Marketing. - 2026. - № 6. - B. 540-547. URL: <https://marketingjournal.uz>

16. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari sanoatida ishlab chiqarishni klaster asosida tashkil etishning nazariy-uslubiy asoslari va rivojlanish istiqbollari // Образование наука и инновационные идеи в мире. - 2026. - № 87, 3-qism. - B. 104-115. URL: <https://scientific-jl.org/obr>

17. Ibragimov S.O. Cluster approaches in the innovative activities of the building materials industry // Инвестиции, градостроительство, недвижимость как драйверы социально-экономического развития территории и повышения качества жизни населения. - 2022. - С. 424-427.